

דף קג

קנה. מהם השיעורים המנימליים לחיוב במלאכות דלהלן?

א. החורש.

ב. המנכש, מקרסם ומורד.

ג. המלקט עצים ועשבים.

ד. הכותב.

א. החורש כל שהוא – חייב, שראוי לזרוע בגומא אחת, זרע של דלעת וכדו'.

א. בירושלמי (פ"ב ב) נחלקו [בפירוש שיעור 'כל שהוא'. או"ז שבת נה. וערש"י לעיל עג. ד"ה משכחת], אם שיעורו כדי ליטע כרישה או ליטע זכרותה של חיטה. יש מי שכתב שלדעת תלמודנו אין שיעור בדבר וכפי שמשמע מסתימת רוב הפוסקים (שירי קרבן שם. ואין הדבר מוסכם – ע' בספר קובץ על הרמב"ם ח,א. וע' אגלי טל שעמד על שלא כתב הרמב"ם בפירוש דין עושה גומא).

ב. יש מי שכתב בדעת מקצת מהראשונים שאם חפר גומה אחת ואין בדעתו לזרוע שם עד שיעשה גומות נוספות כדי לזרוע הרבה ביחד, אינו חייב על עשיית הגומה הראשונה (עפ"י אגלי טל 'חורש' סק"ד).

ג. איסור עשיית גומה אמור גם בעפר תלוש, כגון שנמצא בעציץ (כן מבואר במגן אברהם תצח סק"ב).

ד. החורש בקרקע שאינה ראויה לזריעה, כגון בסלע – פטור (פוסקים, עפ"י פסחים מז:).

ב. המנכש (= עוקר עשבים רעים), וכן התולש עולשים (= מין עשב), והמקרסם (= קוצץ ענפים יבשים מן האילן, לתקנו) והמורד כל שהוא – חייב (וי"א משום תולדת 'חורש' וי"א משום 'זרע'. ע' בראשונים), מפני שמייפה את הקרקע או את האילן, ואפילו אינו מתכוין לכך.

ודוקא בקרקע שלו, אבל בשדה של חברו או באגם, באופן שלא איכפת לו ואין לו נייח ביפוי הקרקע אלא עושה כן למטרה אחרת (וכן באילן יבש, שאין בו יפוי. עפ"י תוס') – אינו חייב בכל שהוא (כי חיובו משום 'קוצר' בלבד), הלכך אם זירד (ורדים הנאכלים) לצורך אכילה – חייב בכגרוגרת, ואם לבהמה (כאשר אינם ראויים לאכילה. ראשונים) – כמלא פי גדי, ואם להיסק (כשנתייבשו) – כדי לבשל ביצה קלה (פירוש, כגרוגרת מביצת תרנגולת. רש"י ורמב"ם – עפ"י גמרא לעיל פ:).

א. משמע בתוס' (כאן ולעיל עה). ובחדושי הרמב"ן, שלרבי יהודה המחייב במלאכה שאינה צריכה לגופה – חייב בקרקע של חברו כמו בקרקע שלו (וכן משמע מסתימת הרמב"ם שלא חילק בין שלו לשל חברו, הואיל ופסק כרבי יהודה). ויש להעיר שאין נראה כן מדברי המהר"ק (קלו ד"ה ואם באנו).

ב. המנכש ומקרסם וכו' בשיעורים הנזכרים, בקרקע שלו – חייב שתיים, משום 'חורש' ומשום 'קוצר' [ובתלושים – חייב משום 'מעמר'. עפ"י רמב"ם]. וכן מפורש בירושלמי – הובא בראשונים.

ג. צמחים שיבשו לגמרי ואינם יונקים מן הקרקע, אינו חייב בתלישתם משום 'קוצר' (עפ"י תוס' קג: ד"ה במחובר. וע' זכר יצחק ח"ב מה, ב).

ד. לדעת הערוך (פסק' א; סבר' ה), 'פסיק רישיה' דלא ניחא ליה, כגון חורש בקרקע של אחר, ואינו מתכוין לכך – מותר (ויש אומרים שכן היא דעת הרמב"ם. ע' חדושי הגר"ח שבת י,ז). ויש חולקים – ע' חו"א נ,ד; משנת ר' אהרן ד,ב ה,טז). ולדעת התוס' והרא"ש (כאן ובכ"מ) והרמב"ן (קיא.) והרשב"א והר"ן (בסוף פ"ד) – אסור, אלא שפטור באיסורי שבת משום 'מלאכה שאינה צריכה

לגופה'. וכן הכרעת רוב הפוסקים (ע' או"ח שכ"ח). ויש מהראשונים שחייב מהתורה (עתוס' לעיל מא: ד"ה מיחם; יומא לד: ד"ה ה"מ. וע' בהרחבה בשיטות הראשונים בספר משנת ר' אהרן סימנים ד-ה).

והריטב"א כתב לחלק בין דברים שבמהותם אינם חשובים מלאכה, שאם אין נוח לו ואינו מתכוין מותר, כגון החורש כל שהוא בקרקע, או ממעט ענבים בהדס, ובין דברים שמצד עצמם נחשבים מלאכה, שאסורים אף בפס"ר דלא ניחא ליה.

יש מצדדים שלא נחלקו הראשונים על הערוך אלא כשלא איכפת לו שתיעשה המלאכה, אבל אם היה רוצה שלא תיעשה – מותר (ע' אגרות משה אה"ע ח"ד כט, ו. וכן היא דעת המאירי כאן ולעיל כט: שבפס"ר שאינו רוצה שיעשה איסור – מותר).

הרבה מן הפוסקים כתבו [עפ"י התוס' כאן ועוד] שבאיסורי 'שבות' דרבנן, פסיק רישיה דלא ניחא ליה מותר (ע' דעות הראשונים והאחרונים בפירוט, בספר מאור ישראל כאן ולהלן קמא. ד"ה האי מאי וד"ה האי בנין. וכן משמע שנקט למעשה באגרות משה או"ח ח"א קלג. [וכן נראה בשרידי אש ח"ב כה. וע' במה שהעיר על דבריו במנחת שלמה ח"ב לה, א]. ואולם במשנת ר' אהרן (ד, ד) כתב להוכיח ב'ראיות גדולות' להחמיר. ולכאורה כן משמע במשנ"ב שלו שקי"ט (עפ"י המג"א) שאוסר להטות החבית משום שעושה חפירה בקרקע הגם שלא ניחא ליה ומקלקל וכלאחר יד הוא. וצ"ע). ויש מתירים אף בפסיק רישיה דניחא ליה, כדברי תרומת הדשן (סד). וע' גם במאירי כט: מא: קכ: תוס' פסחים כב: (ד"ה לא) ומלא הרועים (שם). ואילו הרשב"א (קכ:): הוכיח לאסור. וכן הוכיחו המג"א (שיד שק"ה) והגר"א (שם). וע' בהרחבה בשו"ת אור לציון ח"א כה; שו"ת באר יצחק טו; מאור ישראל קכ: יביע אומר ח"ד לד. יש אומרים שלא התיר הערוך פסיק רישיה דלא ניחא ליה אלא באיסורי שבת ולא בשאר איסורים שבתורה (ע' רא"ש פ"ד ט ור"ן; מגן אברהם שכ סק"כ. וע' ע: ברכת מרדכי ח"א כט).

ג. המלקט עצים ועשבים; אם לתקן הקרקע – חייב בכלשהו. ואם בקרקע של חברו וכנ"ל, עצים להיסק – כדי לבשל ביצה קלה. עשבים לבהמה – כמלא פי גדי.

ד. הכותב שתי אותיות חייב. בין משם אחד (רש"י: שתי אותיות זהות) בין משתי שמות (– אותיות שונות). גם אם כתב בשתי סמניות ובכל לשון.

א. רש"י מפרש 'שתי סמניות' – שני סממני צבע שונים [יש מי שכתב בדעת הירושלמי, שאין זה אלא לרבי יוסי המחייב בכל שני סימנים, אבל לחכמים פטור שאין זו דרך כתיבה. ע' 'טוב ירושלים' כאן]. ורב האי גאון מפרש: שני סימנים, כגון נוג"ם הפוכות שב'ויהי בנסוע' [ויש מפרשים סימונים המורים על המספר]. ובירושלמי אמרו שזוהו רק לשיטת רבי יוסי. ואולם ברמב"ם משמע שאף לחכמים חייב (ע' באה"ל שם, ד"ה במשקין).

ב. דעת אור זרוע (ח"ב עו. והביאו הרמ"א שו, יא. וכן סוברים כמה ראשונים) שאין חיוב אלא ביוונית או באשורית, אבל שאר כתבים אינם נחשבים כתיבה מן התורה ופטור. ואין כן משמעות פשט דברי רש"י (ד"ה בכל לשון). וכן הרבה פוסקים חולקים על כך. (וע' באורך באור הלכה שם ובשו"ת יביע אומר ח"ג או"ח כג; מאור ישראל כאן).

רבי יוסי מחייב על כל רישום ולא על אותיות בלבד, כגון שרט שריטה אחת על שני נסרים (כדי לידע בן זוגו של הקרש) או שתי שריטות על נסר אחד.

א. ישנם ראשונים שהביאו דברי רבי יוסי להלכה (פסקי ריא"ז; מאירי).

ב. לדעת חכמים בברייתא בירושלמי (ה"ג), אין חייבים על שתי אותיות זהות, אפילו הן שם שלם. ורבי יהודה מחייב כשהן שם לעצמו. וכן הלכה (רמב"ם שבת יא, ז).
שתי אותיות זהות ללא משמעות, כגון אא; לדברי רבי יוסי חייב, ולדברי רבי שמעון (בברייתא, כפי שפרשו דבריו בגמרא) פטור (וכן הדין לרבנן ולרבי יהודה דברייתא בירושלמי). ולתנא קמא דמתניתין – מרש"י (במשנה ד"ה בין משם) נראה שחייב (וע' בגליון הש"ס' בירושלמי שכתב סברא לחייב על אלף אלפא מפני שהוא שם בלשון אחרת), ומהרמב"ם (שבת יא, א ובמ"מ) משמע לפטור.
ושתי אותיות שונות ללא משמעות, בירושלמי מבואר שלרבי יהודה פטור ולרבנן חייב.

קנו. מה הדין במקרים דלהלן? –

א. הכותב בשבת ביד שמאל.

ב. התכוין לכתוב מלה שלמה וכתב רק חלק ממנה. וכיצא בזה בשאר מלאכות.

א. הכותב בשמאלו, שלא כדרכו – פטור. ולרבי יוסי שמחייב בכל רושם – חייב (רב יעקב בן בת יעקב).
אטר-יד-ימינו שכתב בשמאל – חייב. כתב בימין – פטור.
השולט בשתי ידיו (אפילו רגיל באחת יותר מבחברתה. ריטב"א. ואפילו הרגיל עצמו לעשות דברים בשמאל. ע' במדכי הל' תפלין יג ע"ג, מובא בב"י כז) – חייב בשתייהן (אביי).

ב. המתכוין לכתוב 'שמעון' או 'שמואל' וכתב 'שם' בלבד; לתנא קמא דברייתא חייב ולרבי שמעון פטור עד שיכתוב התיבה כולה, גם אם לא השלים כל הפסוק שנתכוין. רבי יהודה בשם רבן גמליאל הוסיף: אפילו כתב שתי אותיות זהות, כגון 'שש' מ'ששך', 'תת' מ'תתנו' – חייב. אבל רבי יהודה עצמו סובר שאינו חייב אלא בכגון שם משמואל.

הרמב"ם (א, יד) פסק שחייב על אף שלא השלים מלאכתו וכתב שתי אותיות בלבד.
וכן בשאר מלאכות, כגון קודה מגרר ומעבד וצר צורה בכלי; לרבי שמעון אינו חייב עד שיושלם הדבר.
א. דוקא בכגון אלו, אבל באריגה מודה רבי שמעון שחייב אפילו ארג מקצת אם הוא דבר המתקיים. והטעם לחלק, כי האורג עושה דבר חדש, שלא כמעבד עור וגורר וצר צורה בכלי (תוס').

ב. לא פטר רבי שמעון אלא כשנתכוין בפירוש לעבד / לכתוב את כולו, אבל בסתם חייב בעיבוד מועט ובכתיבת שתי אותיות (ריטב"א).

קנז. מה דינם של ספר תורה תפלין ומזוזה, שהוחלפו בהם אותיות סתומות (= סופיות) בפתוחות, ולהפך?

סתום ועשאו פתוח או פתוח ועשאו סתום, בספר תורה תפלין ומזוזה – משמע בגמרא ששנוי הדבר במחלוקת תנאים אם כשר אם לאו (וכתבתם – שתהא כתיבה תמה).
להלכה – פסול (עפ"י או"ח לב, יח ובהגר"א, ממסכת סופרים; משנ"ב לו בקונטרס 'משנת סופרים' סוף אות כ').

דפים קד – קה

קנה. א. על אלו סוגי כתיבות חייבים ועל אלו פטורים?

ב. הכותב שתי אותיות בשני העלמות, האם חייב אם לאו?

רח